

Sprogtilegnelse i et dekolonialt perspektiv: Voksne tilflytteres erfaring med sproglæring og sprogbrug på Færøerne

Anna-Elisabeth Holm

ph.d. i sociolingvistik, cand. mag i engelsk og sociolingvistik
Koordinator i Kvalitetsenheden
Fróðskaparsetur Føroya/Færøernes Universitet
elisabethh@setur.fo

At være tilflytter på Færøerne og at lære færøsk i et lille sprogområde, hvor dansk har en særlig status, stiller store krav til den lærende. Ikke fordi færøsk ud fra en sproglig synsvinkel er mere krævende at lære end andre sprog, men på grund af diverse historiske og sociolingvistiske faktorer, som har påvirket og stadig er med til at definere sprogforholdene i det lille vestnordiske øsamfund med lidt over 54.000 indbyggere. En af disse faktorer er udviklingen af Færøerne som et tosproget samfund, hvilket er et resultat af øernes langvarige tilhørsforhold til Danmark samt den position som dansk har haft i århundreder og delvis har i dag. Især for tilflyttere som kommer fra lande uden for Norden er sprogsituationen en stor udfordring. De oplever, at der inden for mange fagområder på arbejdsmarkedet ikke blot stilles høje krav til færdigheder på færøsk, men også til dansk. I denne artikel fokuserer jeg på denne dobbeltsproglige udfordring ved at undersøge erfaringer, som voksne tilflyttere har med at lære færøsk og hvilke udfordringer veluddannede tilflyttere møder når de forsøger at få stillinger som passer til deres faglige kvalifikationer. Til at diskutere disse spørgsmål gør jeg brug af data fra en sociolingvistisk etnografi hvor voksne tilflyttere på Færøerne, som var ansat på fiskefabrik og i rengøringsjobs, var deltagere (Holm, 2021, 2024a). Fokus i undersøgelsen er deltagernes erfaring med at lære færøsk og de barrierer de oplever i forhold til inklusion på arbejdsmarkedet. For at forstå de lærendes sprogtilegnelse i et dekolonialt perspektiv, hvor jeg trækker på en kritisk, post-strukturalistisk forståelse af sprog og flersprogethed (f.eks. McKinney m.fl., 2024; Deumert m.fl., 2020), gives der indledende en kort oversigt over udviklingen af Færøernes sproglige landskab.

Den sociolingvistiske kontekst og dekolonisering

I kølvandet på globaliseringen og øget tilflytning af migranter fra hele verden, især efter år 2000, er der tydelige og dynamiske ændringer i øernes sproglige landskab (Holm, 2024a). Narrativet om det

homogene færøske samfund, hvor de fleste borgere har færøsk som førstesprog og dansk som andetsprog, er udfordret. Engelsk bliver i stigende grad brugt som kommunikationssprog, som et *lingua franca*, og er så at sige allestedsnærværende, og der tales i dag over et hundrede forskellige sprog på øerne, sprog som er en vigtig del af herboende migranternes identitet, flersprogethed og sprogbrug. Sagt med andre ord er “verden også kommet til Færøerne” (Thomsen, 2023: 61). Disse ændringer stiller krav til myndigheder; de har implikationer for inklusion af nye borgere, for sprog- og uddannelsespolitik, for adgang til uddannelse og efteruddannelse, sprogundervisning og investering i fagområdet færøsk som andetsprog, og i forhold til social retfærdighed samt for bæredygtigheden af færøsk.

For at kunne tale om sprogtilegnelse i et dekolonialt perspektiv, som jeg i forenklet form beskriver som sprogtilegnelse i en kontekst som stadig lever med og navigerer i strukturelle og ideologiske eftervirkninger fra kolonitiden, giver jeg i næste afsnit en kort oversigt over sprogudviklingen på Færøerne, her med fokus på de asymmetriske magtforhold, som var imellem færøsk og dansk. Begreberne ‘koloni’ og ‘dekolonisering’ er dog ikke entydige idet de omfatter flere teoretiske retninger og perspektiver (McKinney m.fl., 2024; Mitchinson, 2012; Ngũgĩ, 1986), herunder teorier om sprogideologi, som ikke undersøges nærmere i denne artikel. Sprogideologi, som udgør en central del af Nortons (2013) teoretiske begreb ‘investering’, samt Darwin og Nortons (2015) udvidede forståelse af begrebet investering i sproglæring er dog integreret i den teoretiske ramme, som min undersøgelse af migranternes sprogtilegnelse og erfaringer i et dekolonialt perspektiv bygger på (Holm, 2021, 2024a).

Et retrospektivt glimt af sproghistorien

I færøsk sproghistorie har der op gennem tiderne været flere forsøg på at gennemføre såkaldte monolingualiseringsprocesser, som kendetegnes af forestillingen om nationalstaten som én nation med ét sprog (Heller, 2007), en ideologi som i kolonitiden satte præg på magtpositioner og sprogsituationen på øerne langt ind i det 20. århundrede. I mødet mellem færøsk og dansk kan magtforholdene beskrives som asymmetriske, hvor dansk på den ene side var det officielle sprog med høj status og prestige, ikke blot i administrationen af øerne, men også som undervisnings- og kirkesprog, imens færøsk på den anden side havde lav status som talesprog (Petersen, 2010). Der var hverken et etableret skriftsprog eller lærebøger på færøsk, da de første skoler blev oprettet i anden halvdel af 1800-tallet. At en national og sproglig vækkelse i 1888 efterfølgende førte til øget bevidstgørelse om værdien af eget sprog, kultur og identitet, er veldokumenteret i litteratur om sprogkontakt på Færøerne og i Vestnorden (f.eks. Petersen, 2010; Hauksdóttir, 2023). Den øgede bevidsthed om færøsk sprog og identitet førte til sproglig revitalisering og udvikling af færøsk, til politiske kampe om rettigheder til at bruge eget sprog i officielle arenaer, og til videreudvikling af skriftsproget, udgivelser af lærebøger, litteratur, m.m. Det var først i 1938 at færøsk blev sidestillet med dansk som undervisningssprog, og ti år senere, da Hjemmestyreloven fra 1948 blev vedtaget, anerkendtes færøsk som hovedsprog ved siden af dansk og Færøerne fik dermed status som en tosproget region i Kongeriget Danmark (Petersen, 2010; Holm, 2024a).

Selv om de koloniale magtforhold mellem Danmark og Færøerne ikke længere eksisterer i formel forstand idet begge lande, sammen med Grønland, er i et rigsfællesskab, og selv om færøsk har haft status som hovedsprog på Færøerne siden 1948, så findes der eftervirkninger over det hele i samfundet, som har rødder i disse historiske forhold. Eksempler på eftervirkninger er at sproget dansk og dansk i curricula stadig spiller en stor rolle i uddannelserne. I grundskolen på Færøerne bruges f.eks. stadig danske læremidler til danskundervisningen, der er forfattet til elever som har dansk som førstesprog, og i folkeskolens ældste klasser, i ungdomsuddannelserne samt på universitetet, er mange læremidler på dansk. Disse forhold skyldes ikke alene dekoloniale eftervirkninger, men må også ses i forhold til politiske prioriteringer på sprogområdet i dagens samfund, og i relation til diverse faktorer som har med et lille sprogområde at gøre, f.eks. den virkelighed at der er få som taler et sprog som færøsk. (jf. Cenoz og Gorter, 2008 om udfordringer forbundet med minoritetssprog).

I forhold til inklusion af nye borgere så har de beskrevne sprogforhold på uddannelsesområdet i den færøske kontekst implikationer for tilflyttere af anden oprindelse end nordisk. De samme eftervirkninger, herunder sproglige udfordringer, gør sig gældende på arbejdsmarkedet, som jeg giver eksempler på i denne artikel. For den enkelte lærende kan denne dobbeltsprogede udfordring være så svær at overkomme, at selv dem som er bedst stillede i forhold til at lære færøsk, resignerer på vejen i forhold til fortsat investering i færøsk (og evt dansk). Derfor argumenterer jeg for, at sprogtilegnelse ikke kan forstås isoleret fra den sociale, historiske og dekoloniale kontekst; sprogtilegnelse er til enhver tid situeret og påvirket af den kontekst, som den lærende er en del af (Holm, 2024a, 2024b). I artiklen argumenteres der også for en kritisk tilgang til sproguddannelse, som tager højde for de dobbeltsproglige udfordringer, som de lærende møder i deres nye hjemland. Jeg ser sprogtilegnelse som en kompleks form for social praksis, som i mange henseender bliver forbigået eller direkte overset i diskussioner om sprogpolitik, integration, andetsprogsundervisning og (re)produktion af social ulighed (Holm, 2024b).

På myndighedsniveau er der foreløbig ingen synlige tegn på, at der arbejdes med initiativer på arbejdsmarkedet, som kan udfordre gamle sproglige strukturer og fremme inklusion af tilflyttere med anden sproglig baggrund end færøsk og eller dansk/nordisk. Det at kunne forstå, tale og skrive dansk er så indgroet i samfundets strukturelle forhold, at det i et dekoloniseringsperspektiv kan opfattes som værende ubevidst. For indbyggere med færøsk som førstesprog spiller dansk derfor en vigtig rolle, både som andetsprog, som social kapital, som adgang til højere uddannelse, og i forhold til internordisk kommunikation. Hvordan denne situation påvirker og positionerer voksne tilflyttere vil komme til udtryk i den resterende del af denne artikel. Jeg starter næste sektion med at beskrive metode og teoretisk tilgang i den undersøgelse, som denne artikel tager udgangspunkt i¹.

¹ Det skal nævnes, at der siden 2020 er sat nye initiativer igang indenfor undervisning i færøsk som andetsprog, samt uddannelse af det første hold af andetsproglærere i 2024, men disse forhold er af nyere dato end den undersøgelse denne artikel er baseret på.

Etnografi som metode til at undersøge erfaringer med sprogtilegnelse og sprogbrug

Undersøgelsen, som blev foretaget i perioden 2016-2019, består af samtaler med 22 tilflyttere fra 15 forskellige lande i Afrika, Asien og Europa. Samtalerne bestod af semi-strukturerede interviews samt opfølgende uformelle samtaler som både foregik på deltagerens arbejdsplads og i nogle tilfælde i deres hjem. Dertil blev der foretaget observationer på to fiskefabrikker, hvor de fleste deltagere var ansat da undersøgelsen blev foretaget. I en periode var jeg ansat i den ene fiskefabrik for at være så tæt på nogle af deltagerne som muligt, for på egen krop at opleve hvordan det er at være på en arbejdsplads i omkring 8 timer og udføre et fysisk krævende arbejde, hvor der er minimal sproglig interaktion, det som jeg på engelsk kalder en “language marginal workplace” (Holm, 2021:153). Formålet var dertil et forsøg på at forstå deltagerens levede virkelighed. Det står arbejderne frit at tale det eller de sprog de har lyst til i løbet af arbejdsdagens korte mad- og kaffepauser, men det ligger i arbejdets natur, at muligheden for at tilegne sig færøsk i denne type arbejde er meget begrænset. Samtidig sættes der af borgere og myndigheder forventninger op om, at tilflyttere lærer færøsk, forventninger som bliver til krav når der er tale om permanent opholdstilladelse eller statsborgerskab. Disse forventninger kommer til udtryk i medier og i den almene diskurs om integration (se f.eks. kap. 7 i Holm, 2024a).

Samtalerne jeg havde med tilflytterne drejede sig mest om deres sproglige ressourcer, erfaringer med at lære sprog, motivation for at lære færøsk, erfaringer med at gå til sprogundervisning, samt forhold der påvirkede deres investering i at tilegne sig færøsk. Om etnografi som forskningsmetode drejer det sig ikke om at generalisere men om at forsøge at forstå andres verden. Heller m.fl. (2018: 8) tilføjer, at “[e]thnography is fundamentally about examining social practice **as it unfolds**, while it happens” (understregningen er forfatterens). Etnografiske metoder kan indeholde forskellige teknikker og tilgange, herunder feltnoter, observationer og dagbøger, som også var en del af mit metodologiske repertoire. I forhold til sociolingvistiske og kritiske perspektiver, som er forbundet med strukturelle, sociale og ideologiske processer, forklarer Monica Heller:

Ethnographies allow us to get at things we would otherwise never be able to discover. They allow us to see how language practices are connected to the very real conditions of people’s lives, to discover how and why language matters to people in their own terms. (Heller 2008: 250).

Resultater og eksempler på sprogtilegnelse og sprogbrug i et dekoloniale perspektiv

Undersøgelsen viste, at cirka to tredjedele af deltagerne havde en form for videregående uddannelse (erhvervs- eller universitetsuddannelse), og at sprogtilegnelse på arbejdspladsen var minimal eller ikke-eksisterende. De fleste deltagere valgte engelsk som samtalesprog idet de ikke følte sig flydende nok på færøsk, dette på trods af at de havde boet på Færøerne fra omkring fire til næsten tyve år. På grund af manglende færdigheder i færøsk, begrænset adgang til færøsk i dagligdagen og manglende

muligheder for at deltage i sprogundervisning, følte mange, især dem med en videregående uddannelse, at de ikke havde andre valg end at blive i ufaglært arbejde. Bevidstheden om også at skulle forstå dansk påvirkede deres opfattelse af muligheder for fremtiden. For som Norton nævner i teorien om investering i sproglæring: "It is the importance of the future that is central to the lives of many language learners, and it is integral to an understanding of both identity and investment" (Norton 2013: 4). Dette kom for eksempel til udtryk da en af deltagerne, en kvinde fra Filippinerne - som i flere år havde håbet på at færdiggøre sin uddannelse som sygeplejerske i sit nye hjemland - talte om den dobbeltsproglige udfordring med både at være flydende på færøsk og dansk. Om at begå sig på færøsk, samt udsigterne til også at skulle lære sig dansk oveni, sagde hun: "I can understand and I can talk [Faroese], but Danish as well is like 'Oh my God! I could not' (...) that is a second barrier".

At føle sig fastlåst i ufaglært arbejde og samtidig leve med forventninger fra det omkringliggende samfund om at skulle tilegne sig færøsk, f.eks. ved at gå på aftenskole, var for flere af deltagerne urealistisk. Nogle havde erfaringer med at gå til sprogundervisning på aftenskole, både gode og mindre gode erfaringer, men kom til kort især på grund af manglende overskud til læring efter en lang arbejdsdag. Andre berettede om manglende adgang til sprogkurser i de bygder eller byer, hvor de boede, eller manglende kurser der var på højere niveau end basale begynderkurser. Som en af deltagerne udtrykte det, så starter alle sprogkurser på begynderniveau, men det hun havde oplevet var, at "it rarely progresses to the next level. I am not a beginner in Faroese". Desuden efterlyste nogle deltagere adgang til digitale sproglæringsmidler, som ikke var tilgængelige på færøsk. Selv for de lærende som forstod og var flydende på færøsk, viste det sig at kravet om også at forstå dansk for at komme i faglært arbejde var en ekstra og krævende barriere, som var svær at overkomme.

To af deltagerne, som jeg med fiktive navne kalder Lea og Natalia, begge med universitetsuddannelse i bagagen, var færøsk gift og havde store ambitioner om at lære færøsk, og at få gang i en karriere hvor de fik gjort brug af deres uddannelse og faglige kompetencer. Begge kvinder havde investeret i sproglæring ved at tage fri fra deres arbejde på fiskefabrikken for at kunne gå til intensiv sprogundervisning i dagtimerne, og begge talte de om hvordan de gjorde meget ud af at bruge færøsk i dagligdagen, både på arbejdspladsen og i privatlivet. For Natalia betød det dobbelte udgifter i de måneder kurset varede idet hun var nødt til at flytte til Torshavn for at deltage i denne undervisning. Hun havde lært meget på kurset og havde gjort store fremskridt, men af økonomiske årsager, d.v.s. manglende indtægt, vendte hun tilbage til sit job på fiskefabrikken. Som veluddannede og engagerede kvinder gav de begge flere grunde til, at de investerede i at lære færøsk, og ønskede at opnå et avanceret niveau. De ønskede at være aktive medborgere, at gøre karriere samt at udvikle deres professionelle identiteter. Tidligt i undersøgelsesforløbet udtrykte Lea, at hun ikke ønskede at ende med at blive som nogle af hendes medarbejdere på fabrikken, som ikke forstod færøsk selv om de havde boet på øerne i over ti år. Denne position kan ses som udtryk for, at hun var påvirket af holdninger der cirkulerer i lokalsamfundet (og i andre lande) om migranternes manglende motivation for at lære hovedsproget i deres nye hjemland (Holm, 2024b). Lignende refleksioner kom Natalia med, da hun udtrykte bekymring om de kvinder, som hun arbejdede sammen med på fabrikken, og som havde svært ved begå sig i samfundet som selvstændige personer på grund af, at de hverken forstod færøsk, dansk eller engelsk. Som lærende

er man nødt til aktivt at gøre noget for at tilegne sig færøsk, påpegede Lea og Natalia, hvilket kan ses som udtryk for, at de stadig så muligheder for fremtiden, som Norton (2013) understreger. Samtidig gav begge kvinder udtryk for deres bekymringer for fremtiden, for hvor sprogligt isolerede de var som fiskefabriksarbejdere, og for at lange dage på fiskefabrikken ikke var fremmende for sprogtilegnelse og sprogbrug. Da jeg talte med begge kvinder igen senere i forløbet, senest i 2019, havde begge oplevet at få afslag til forskellige jobansøgninger, hvor en tilbagevendende afslagsbegrundelse var manglende forståelse af dansk. Den førhen så optimistiske og engagerede Natalia kom med følgende betragtninger, som jeg har oversat fra færøsk til dansk:

Arbejdsgivere er fulde af fordomme og er ikke fleksible (....); Hvis de ikke kender dig, eller din familie, og du ikke har de rigtige forbindelser, så ansætter de dig ikke. (...); For det meste forventer de, at du ikke blot er flydende i færøsk, men også på dansk; (...) Som du ved, så er mange af os veluddannede, så selvfølgelig kan arbejdsgivere bruge os! Men, uheldigvis, så ved jeg ikke om deres holdninger kommer til at ændre sig [i fremtiden].

Natalias betragtninger, som andre deltagere på forskellig vis også gav lignende udtryk for, omfatter både holdningsmæssige, ideologiske og strukturelle forhold, som udgør både udfordringer og muligheder for politiske myndigheder til at skabe et mere inkluderende samfund. Sammenfattende indikerer disse betragtninger, at arbejdsgivere lever i en fortidig bagudskuende verden, der begrænser flersprogede borgeres muligheder i et fremtidigt flersproget samfund som det færøske.

Konklusion

Jeg har i denne artikel diskuteret voksne migranternes sprogtilegnelse på Færøerne i et dekolonialt perspektiv samt argumenteret, at sprogtilegnelse til enhver tid er situeret og påvirket af den kontekst, som den lærende er en del af. Ved at trække på data fra en sociolingvistisk etnografi med voksne tilflyttere, som var ansat på fiskefabrik og i rengøringsjobs, har jeg fokuseret på deltagernes erfaring med at lære færøsk og de barrierer de oplevede i forhold til inklusion på arbejdsmarkedet. Undersøgelsen viste, at sprogtilegnelse på arbejdspladsen var minimal eller ikke-eksisterende, at adgang til sprogkurser på forskellige niveauer var en mangelvare, og at sprogtilegnelse i et to-/flersproget samfund som det færøske for flere af deltagerne var en udfordring. Det de lærende oplevede var, at der indenfor mange fagområder på arbejdsmarkedet ikke blot stilles høje krav til færdigheder på færøsk, men også til dansk. Denne dobbeltsprogede udfordring viser sig at være svær at overkomme, selv for dem som er bedst stillede i forhold til at lære færøsk.

Litteratur

Cenoz, J. og Gorter, D. (2008). Applied linguistics and the use of minority languages in education, *Aila Review* 21 (1), 5-12.
<https://doi.org/10.1075/aila.21.02cen>

Darvin, R. og Norton, B. (2015). Identity and a model of investment in applied linguistics. *Annual Review of Applied Linguistics*, 35, 36–56.
<https://doi.org/10.1017/S0267190514000191>

Deumert, A., Storch, A. og Shepherd, N. (red.) (2020). *Colonial and Decolonial Linguistics: Knowledges and Epistemes*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198793205.001.0001>

Hauksdóttir, A. (red.) (2023). *Sprog- og kulturkontakt i Vestnorden. Om det færøske, grønlandske, islandske og norske sprogs møde med dansk*. Forlaget Vandkunsten i samarbejde med Vigdís Finnbogadóttir Institutet for Fremmedsprog ved Islands Universitet.

Heller, M. (2008). Doing ethnography. I: Wei, L. and Moyer, M. (red.) *Research methods in bilingualism and multilingualism* (249-262). Malden, MA: Blackwell.
<https://doi.org/10.1002/9781444301120.ch14>

Heller, M. (2007). Bilingualism as ideology and practice. I: Heller, M. (red.) *Bilingualism: A social approach* (1-22). Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1057/9780230596047_1

Heller, M., Pietikäinen, S. og Pujolar, J. (2018). *Critical Sociolinguistic Research Methods: Studying Language Issues that Matter*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315739656>

Holm, A.E. (2024a). *Migration, Adult Language Learning and Multilingualism - Critical Sociolinguistics Research with New Speakers of Faroese*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003335542>

Holm, A.E. (2024b). The situated nature of investment in language learning: The case of two new speakers of Faroese. I: Simpson, J. og Pöyhönen, S. (red.), *Minority Language Learning for Adult Migrants in Europe*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003342892-4>

Holm, A.E. (2021). *New times in the Faroe Islands, new speakers of Faroese and the sociolinguistics of labour market inclusion: Challenges and opportunities*. [Unpublished doctoral dissertation]. Heriot-Watt University, Scotland, UK.

McKinney, C., Makoe, P. og Zavala, V. (red.) (2024). *The Routledge Handbook of Multilingualism*. Second Edition. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003214908>

Mitchinson, J. (2012) *Danish in the Faroe Islands: A post-colonial perspective*. UCL (University College London), Unpublished PhD thesis.

Ngũgĩ wa Thiong'o (1986). *Decolonising the Mind: the Politics of Language in African Literature*. Boydell and Brewer.

Thomsen, T. (2023). Er verdensborgeren i sigte? Interkulturel læring i curriculum for Færøsk som andetsprog gældende for voksne. *Sprogforum* 77, 61-68.
<https://doi.org/10.7146/spr.v29i77.142113>